

LETURIAREN EGUNKARI EZKUTUA (1957) HAUSTURA BAT EUSKAL NARRATIBAN?

Jon Casenave

Leturia mugari, *Leturia* haustura egile, *Leturia* modernitatearen aintzindari XX.garren mendeko literaturan. Liburua argitaratuz geroz iragan diren berrogeita hamar urte hauetan tematika horiek behin eta berriro erabiliak izan dira, aurrera ikusiko dugun bezala. Abiapundua, dudarik gabe, liburuan berean aurkitzen dugu, Koldo Mitxelena 1957-an *Leturiaren egunkari ezkutua* eleberriaren lehen argitalpenarentzat paratu zuen aitzinsolasean, hain zuzen. Koldo Mitxelenez gain, orduko kritikari ohartuenek (Etxaniz, Ibinagabeitia, Villasante, Orixe) liburuaren alde berri-zailea azpimarratu zuten haiek ere, haren gaitzieteko edo berdin, nola gerta, haren goraiatzeko. Europako beste kulturetan guziz erabilia da «hausturaren konzeptua. Bigarren zeinua zentzuz kontra ezagarria da», aspaldidanik eta anitz eremutan, hala nola historia eta literaturaren sailetan. Bizkitartean, ez da asko baliatua izan Euskal Herrian *Leturia* arte. Kasu honetan, hastetik beretik agertzen dira haustura eta berriztapenaren gaiak eta orduz geroz, eskal literaturaren historio egile guziek (Sarasola, Torrealdai, Urkizu, Olaziregi, Aldekoa (1), etb.) mugariaren irudia erabili dute *Leturiaren* ekarpena aipatzerakoan. Ondoko lerroetan, «haustura» eta *Leturia* nola izan ziren parezkatuak eta elkarri josiak aztertuko dugu.

1. «HAUSTURAREN» FINKATZE PROSEZUA

1.1. Hausturaren sortzaileak eta lehen hedatzaileak

Sartzean aipatu bezala, erran daiteke haste-hastetik erabilia izan dela «hausturaren» konzeptua *Leturiaren* zat. Liburua agertu baino lehen ere atxeman zitekeen gaiaren lehen agerraldia. *Euzko-Gogoa* aldizkariak nobela berriaren zati bat plazaratu zuen argitaratu baino lehen, «Negu» deitzen den atalaren azken zatia zehazki erran beharrez. Aurretik dastatzera eman zen pasarte hori, «Uztaila eta Daguénila»-ko zenbakian (1956) agertu zen. Sartze gisa, aldizkariaren taldeko norbaitek (2) aurkezpen labur bat egiten dio hamar lerro-

(1) Historiolarri horien erreferentziak artikulua barruan aurkitzen dira.

(2) Pentsa daiteke Koldo Mitxelena bera izan zitekeela, baina hori ikertzekoa da oraindik.

tan. Eta horra –menturaz– «haustura»-ren lehen aipamen zehatza: «azalez ta mamiz orrelakorik eztugu irakurri euskaraz lenago.»

Harekin batean, modernitatearen gaia erakartzen du aipatzaileak: *orain-oraingo kezka blai-blai egindako eleberri gotorra dugu, ta oraingo gazteen biotzak zulatzen ditun minez josia*. Beraz, literatura saio berri eta berritzaile gisa iragarria da *Leturia* kaleratzeko unean dagoelarik.

Hausturari buruzko bigarren oharra lehen argitalpen horretan aurkitzen da. Liburuaren hitzaurre luzean, Koldo Mitxelenak honela aurkezten du eleberriaren ekarpena: *dena delako lehenik, eta mugarri baten antzera lur berriaren seinalea eta ezaugarria dugulako gero*.

Eta ondoko orrialdeetan, bide beretik segituz hausturaren gaia errepikatzen du molde ezberdin batzuen bitartez *Leturiaren egunkari ezkutua*ren berri-tasuna azpimarratuz:

ez dut esango Egunkari honen azken zatia baino ederragorik ez dela ondu euskaraz –belles-lettres direlakoetatik agitz urruti gabiltza hemen– ezta ere gai garaigorik ez dela ukitu. Baina, baldin neure iritzia estalkirik gabe agertu behar badut, ez dut uste inoiz gure hizkuntzan entzun denik horrelako hitz larririk, horren zinezko aitortik, horrenbesteko karraxi sarkorrik.

1.2. Hausturaren hedatzaileak

Liburua argitaratu ondoan haren aipatzen ari izan diren kritikariak gainez gain izendatzeko eta Jon Bilbaoren *bibliografia* segituz, 1957-ko maiatza eta ekaineko *Euzko gogo*a aldizkariaren zenbakian aurkitzen diren artikuluekin abiatu behar da. Biak batean heldu dira, lehena Andima Ibinagabeitiaren lumatik eta bigarrena, Nemesio Etxaniz-en eskutik. Mitxelenaren ildo beretik dator Ibinagabeitia, idazlanaren ez ohizkotasuna eta modernitatea azpimarratzen dituelarik:

liburu berria benetan gure elertian, oraintasunez betea, idazle azkar baten arnas beroaz oretua ta pizkortua.

Jarraian, Nemesio Etxaniz-ek, modernitatearen gaiaz gain, «mugarria»-rena erabiltzen du liburuaren laburpena egin ondoan:

euskaraz etzan onelako gairik aztartu egundaño. Au degu pozgarri. Gai berriak lantzea; kezka berriak arrotzea nai genduke gure izkuntzaren baratzan, ta auxe egiten digu txalagarriena Txilardegi gazteak.

Eta *Egan* aldizkarian ere, iraila-abenduko zenbakian hain zuzen, L. Villasank antzeko zerbait idazten du, liburuak dakarren ikuspegi berria erakutsi nahiz:

bai gogoz irentsi eta zurrupatu ere! Arriturik gelditu nintzan oso! Arrazoi du Mitxelena jaunak, itzaurrean dionaz, alegia: eztugula sekula Leturiarena bezalako ibillaldirik egin gogo-bideetan barrena.

1.3. Aipatzaileak eztabaidan: aldekoak

«Haustura» deitzen dugun konzeptuaren arrakasta ez da bakarrik sortzaile eta hedatzaileen lanetik etortzen. Liburuaren inguruan izan diren eztabaidetatik ere jin zitzaion. Badakigu maiz eztabaida gauza ona dela obra baten omenaren finkatzeko. Berez probokazio itxura bazuen *Leturiak* baina, orduko iturrien arabera, aurkako handirik ez du sortu lehen denbora batean. Aldiz, haren ondotik hiru urte berantago, Txillardegik argitaratu zuen bigarren liburuak, *Peru Leartzako* deitzen den obrak, polemika ederra sortu zuen. Gehitu behar da, bai tematikaren aldetik, baita ere hizkuntza ereduaren aldetik, biak ildo beretik heldu zirela eta, dudarik gabe, horrela agertu zitzaizkien orduko aipatzaileei. Eztabaida guzietan bezala, aldekoak ukan zituen liburuak: horietan, aipa dezagun hitzaurrearen egilea. Adituek diotenez, Txillardegi bera zen. Aurkezleak bi liburuak (*Leturiaren egunkari ezkutua* eta *Peru Leartzako*) batera ekartzen zituen bere solasetan eta euskal kulturaren orduko egoeran bihurgune bat bezala aurkezten zituen. Berritze hori, tematika mailan oinarritzen zuen batez ere, jende gaztearen kezken aldetik, hots belaunaldien arteko borroka mailan:

berriz ere biotzaren ikara, arimaren larri-mina, gaurko gizonaren barne-urduritasuna, darabilkigu Txillardegi-k bere bigarren liburu ontan.

1.4. Orixe eztabaidan partaide: Txillardegiren aurka

Peru Leartzako eleberriaren aipatzaile kopuru murriztaren baitan, kontra-koak ere agertu ziren eta bat, ez nola nahikoa, Orixe bera, orduko Euskal Letretan ospe gehiena zuen idazlea. Funtsean, Eztabaida on baten egiteko, aurkako ona behar da. Eta, hain zuzen, orduko aurkako hoberena altxatu zen emaitza literario berri horien kontra. Preseski Mitxelenak eta Txillardegik begitan zuten hura bera, Orixe. J. Azurmendik lan kritiko bikoitz (3) guziz sakon batean ongi erakutsi zuen bezala, nahi ala ez, Orixe-ren figura hor zegoen, tente-potente. Azurmendik berrikitan erripikatu du orduko idazle gazteek miresten zutela Orixe-ren erdua. Aldi berean, garbi zeukaten eredu berri eta biziago baten sar arazteko euskal letretara, Orixe (4) zela lurrera botatu behar zuten harresia edo errotoik kendu behar zuten monumentoa.

Orixe-ren ustez, Peru Leartza eta Joseba Leturia, «Europearrak» ziren, hots kanpoko gaitz gaiztoenek kutsatu zituzten gizon gazte biziotuak. Orixe, postura tradizionalistaren aldeko idazle ospetsuena zen dudarik gabe eta, 1960-an, *Peru Leartzako* argitaratu zen urte berean, *Yakin* aldizkarian, progresista gazteen aldizkari berrian, eraso bortitza zuzendu zion Txillardegiri, doinu polemikoa erabiliz:

(3) J. Azurmendi, *Zer dugu Orixe-ren kontra?* (1976), *Zer dugu Orixe-ren alde?*, (1977), *Jakin* argitaletxea.

(4) J. Azurmendi, «Hizkuntz ereduaren eztabaida», *Jakin* 158, 2007: «Orixe, bere akats guzietan, sekulako idazlea zen.»

Leartzaren filosofia ustela ta merkea da: novela tzarretan ikasia.

Iturrietan, Bergson eta Unamuno aipatzen ditu eta, nahiz ez dituen izendatzen, pentsa daiteke, «nobela tzar» horiek frantses eleberrri existentzialistak direla, Sartre eta Camus-enak batez ere, eskandaloa sortu baitzuten bigarren gerla ondoko garaian. Eta jarraitzen du azpimarratuz Txillardegi idazle gaztearen eragina gazteen artean, berak sotengatzen duen «euskaldun fededun» tradizionalistaren ereduaren kaltetan hedatzen ari den eragin ezkorra:

barrenak ez dit agintzen ixilik egotea, liburu onek gaurko gazte-jendearen artean egin dezaken kaltearengatik.

Hain zuzen, artikulua beste zati batean, eredu berri horren aurka garbiki agertzen du bere burua:

leartza, liburu ontako giza nagusia, europear biurtu zaigu, izurri gaizto batean, beintzat.

Joxe Azurmendi-k, azaltzen digunez, «europear» erran moldeak «moderno»erran nahi du, hots kanpoko eragina duena, beraz, euskal eredu klasikoa arriskutan ezartzen duena. Garbi da beraz, bi ereduaren arteko borrokan parte hartzen zuela Txillardegiren orduko literaturak, berritzaile eta haustura egile gisa.

2. LETURIA, OBJETU «EXTRA LITERARIO GISA»

Orain arte erabili ditugun solasek argi ta garbi erakusten dute kontestu berezi batean agertzen dela *Leturia*, borroka eta eztabaida une batean, hain zuzen. Beraz, bere literatura mailako erran nahiaz gain, badu zer erran ere «objetu extra literario» bezala.

2.1. Koldo Mitxelenaren hitzaurrea

Ikus dezagun zer izan den *Leturia*-ren funtzioa literaturaren eremutik kanpo. Fama handiko euskaltzale bat badu aita besoetako gisa, Koldo Mitxelenak egiten baitio hitzaurrea. Orduko borroka giroan, Mitxelena-k maisuki erabiltzen du Txillardegik idazten duen literatura lana. Hori erratean ez dugu aditzera eman nahi Txillardegi erabili duenik tresna baten gisa. Baina, onartu behar da Mitxelenari oso ongi etorri zitzaiola Txillardegik egin zion proposamena. Orroit gaitezen, *Leturia*-ren bigarren argitalpenean (5) Txillardegik berak kondatzen duela itzulpen bat egin gogo zuela hastapenean, K. Hamsum-en *Pan* eleberraren. Proposamen horrekin joan zen Mitxelenaren ikustera, aholku bila. Mitxelenak, berriz, sorkuntza lan bat eskatu zion itzulpenaren orde:

(5) *Leturiaren egunkari ezkutua*, bigarren argitalpena, Leopoldo Zugaza argitaletxea, 1977.

–ez, ez –erantzun zidan brauki Mitxelenak, inolaz ere ez! Zeure buruz asmatu behar duzu nobela bat; eta horixe bai izkiriatu. Ez zazu, beraz, Hamsum itzul.

Sorkuntza eskatzerakoan, beste zerbait bazuen buruan Mitxelenak eta sentitu zukeen Txillardegik bazuela kemen aski eginkizun ausart horren obratzeko. Hizkuntza mailako ereduaren berriztapena aiseago pasa zitekeen tematika mailako aldaketa handi baten bitartez. Hain zuzen, lehen argitalpenaren hitzaurrean Mitxelenak liburu berriaren ekarpen bikoitz hori azpimarratzen du erranez, haren ustez, liburuak bi eredu joiten dituela bekoz beko. Alde batetik, gizarte mailako eredu bat erasotzen du, ordu arteko literaturaren bitartez garatu den «euskal eredu tradizionala» labur biltzeko:

mendi tontoretara igotzearekin ere, Domingo Agirre-k nahi zuenez, ez dugu deus askorik aurreratuko.

Leturiaren eginkari ezkutua, «Sarrera hitz batzu», L. Michelena, 1957.

Liburuari esker, ideia berriak eta kanpoko ikus moldeak sarrarazten ditu Txillardegik eta ikuspegi aniztasuna bultzatzen du orduko euskal kultura monolitikoan. Bestaldetik, hizkuntza mailako eredu «klasikoa» erasotzen du: «euskara garbia / euskara mordoiloa» (6), orduko eztabaida bizi-bizian ximista bezala sartu zen Txillardegi bere liburuarekin, hizkuntza mailako eredu aniztasunak ekar zezakeen aberastasuna frogatuz.

2.2. Txillardegi eta «euskara berria»-ren garapena

Gazte-gaztea izanik ere, Txillardegi ez zen nornahi euskalzaleen mundutxo ttipian. Euskaldun berria zen baina gizon guziz jantzia hizkuntza mailan eta 1956-etik goiti, euskarari buruzko eztabaida teknikoetan parte hartu zuen, batez ere Euskaltzaindiaren inguruan izan ziren solasaldietan. 2004-ean argitaratu duen liburu batean (*Euskararen aldeko borroka*) (7) euskarari buruzko artikuluak bildu ditu. Izenburutik beretik ageri da borroka bat izan dela hizkuntzari buruzko ezatabaida hura. Txillardegik, hitzaurrean kondatzen du «euskararen eredu berri baten garapenaren alde» ari izan dela lanean hastapenetik. Hona zer dioen, *Leturiaren* garaiko artikulu bati buruz:

lenengotzat, 1956an agertutako «Ez bat ez beste» deritzon artikulua hautatu dut (Egan aldizkarian). Azpigitulu hau baitzekarren garbi: euskeraren auziari buruz. Ene ustez ongi samar hautematen da garbizaleek gramatikaren alorrean ere hizkera asmatzeko zekarten gogo amorratua.

Hitz horiek garbi erakusten dute nor zituen aurkakoak eta zeren ondotik zebilen. Orduko kalapiten lekukotasun bikaina aurkitzen dugu ere berrikitan agertua den *Jakin* aldizkariaren zenbaki batean (*Jakin* 158, 2007). Gerla ondoko giroaren argitzeko, J. Azurmendik eta J. Intxaustik funtsezko xehetasunak

(6) J. Azurmendi, «Hizkuntz ereduaren eztabaida», *Jakin* 158, 2007.

(7) Txillardegi, *Euskararen aldeko borroka*, Elkar, 2004.

ekartzen dizkigute bi artikulutan. Azurmendi-ren lumatik jakiten dugu Mitxelena eta Txillardegik zer funtzio ematen zioten literaturari kultura mailako borrokan eta hizkuntzari buruzko eztabaida bizietan:

Mitxelena edo Txillardegiren mordoiloaren defentsak lehen-lehenik «kalekoa» nahi zuten literaturari begiratzen zion: mordoiloa, hor, beldur izan behar ez zaion zerbait zen.

Euskara idatziaren eredu klasikoa elitistegia zeukaten, eguneroko hizkuntatik apartegia eta ezin irakurria jende gehienentzat. Gainera, haren bitartez egiten zen literatura, erdi asmatutako «baserriko euskal mundu» ideal batean oinarritua zen, Euskaldunen gehiengoa kalean bizi zelarik, Europako gizarte modernoaren baitan. Beraz, premia handikoa zeukaten literatura berri baten eragina eredu tradizionalekin hausturaren markatzeko.

2.3. J. Azurmendi - J. Intxausti: lekukotasunak

Azurmendi eta Intxausti-ren artikuluei esker ongi dakusagu zer zen jokoa orduko eztabaidetan, baita ere inplizitoki, garai hartako literatur idazlan batean. Hona zer dioen horretaz J. Azurmendik:

bataila gurutzela izan da gerraosteko norabideentzat. Ez baitzen eztabaida linguistikoa bakarrik. Ideal tradizional ala modernoagoak, mentalitateak, atxikimendu politikoen moduak, abertzaletasunaren zentzua oro har eta kulturaren kontzeptu osoa besarkatzen eta konprometitzen zituen nolabait, esan bezala.

Orduko giroari buruz, beste ezaugarri batzu eman daitezke. *Yakin* aldizkarian (*Yakin* 10, 1959), Orixe-ri egiten dion erantzunean, J. Intxausti-k argi eta garbi finkatzen du zein irakurlego kategoria eta zer euskara mota behar dituen gogoan ukan orduko idazle garaikideak, «belaunaldi berriaren» arabera:

euskara garbiz... esan ditezke eunetik laurogei ta emezortzi. Egi osoa noski. Baiña euskera errez ta ulergarria izango ote da orrelako ori? Zorionerako edo zoritxarrez izango da; baiña idaztean, ezin ditut aaztu gure errietako karreradun esukal-ikastolagabeak. Auek irabazi nai nituzke nik iltzear daukagun euskararentzat, erri xearen aurrean gure izkuntzari ospe onik eman dezaioten. Ogi-bidetzat aukeratu dituzten jakintzetan ikasiak; baiña euskalariak ez diran auentzat idatzti bear genuke, batez ere.

3. IDAZLEAREN AUKERAK ETA POSTURA

3.1. Leturia, «objeto literario» bat

Leturia-ren bitartez eramaten zituen helburuen argitzeko kontu handitan har ditzagun Txillardegik Intxausti-ri igorritako gutun batean finkatzen dituen sorkuntzarako baldintzak:

euskaldunentzat idatzi bear dugu...

Beraz, bi gauza bear ditugu derrigor:

1. ZERBAIT esan bearra (...), zerbait unibersalik alegia, arimari edo gizonari dagokion zerbait egiazkorik eta mamitsurik (...)
2. EUSKARAZ (...) esan, eta ez guk asmatutako sasi izkuntza zoro batez. Orra, nere ustez, bi baldintzak.

Nik nai nuken euskara au da: euskara-esperanto.

Txillardegi idazle gazteak bi puntu nagusitan banatzen du bere programa. Biak era bat berriak dira orduko euskal literaturaren ingurugiroari begira. Lehen puntuak, alegia deus ez, maila oso gora batean finkatzen du idazlearen lehen saioa. Alde batetik, denek ulert eta sendi dezaketen zerbait idatzi nahi du; baina, dudarik gabe, «unibertsala» den maila horren erakustea, bakarrik munduan izan diren obra nagusiek lortua dute. Beraz, munduan dauden liburu gorenak ditu eredutzat hartzen.

Bigarren puntuan, hizkuntzari buruzkoan, garbizaleak ditu begitan. Intxaustik *Yakin* aldizkarian doi bat berantago (1959) idatzi zuen bezala, Txillardegik euskara berria eta modernoa nahi zuen, baina batez ere simplea, denek ulertzeko gisan. «Gorago ikusi dugun bezala garai hartako...» euskarazko ereduaren arteko «borroka» gogorrean sartzen da Txillardegiren oharra. Halarik ere, onartu behar da narratiba mailan, eredu berri, soil eta hastetik buru aski koherentea eraiki duela bere lehen liburuan berean. Aurkakoek, aldekoek bezain zintzoki, puntu hori onesten dute. Eredu berri baten sortzea aurrerapen handia da.

3.2. *Leturia* kanpokoan gerizapean

Sorkuntzari begira, ideia argiak ditu Txillardegik eta ondorioz, *Leturia-n* erakustera ematen dituen aukerak guziz garbiak dira. Aurreko atalean agertzen diren bi puntuetatik lehena baizik ez dugu barnatuko. Aipa dezagun beraz orotarako gogo hori edo «unibertsalismo»-rentzat duen interesa. Gorago ikusten genuen gai unibertsalak erabili nahi zituela. Horretarako, nola egin eta nola idatz ez badira munduko obra nagusiak ispilu eta eredu bezala erabiltzen? Horretaz ohartzeko, kontuan har ditzakegu liburura erakartzen dituen erreferentziak, Joseba Leturia egunkari egilearen lumapean, hain zuzen. Joera unibertsala du Txillardegik, bere pertsonaia nagusiaren kultura filosofiko-literarioa agerian emaiten duenak: idazle unibertsalak, aspaldikoak (Homero, Shakespeare), modernoak eta garaikideak (Kafka, Gide, Valéry, etb.); filosofo guztiz ezagunak, Antzin Arokoak (Buddha, Euclides) Modernoak eta Garaikideak (Unamuno, adibidez). Bestalde, aurrera ematen duen kultura estetikoaren erotarikoa da: musikariak (Cl. Debussy), margolariak (P. Gauguin), besteak beste munduko handienetan izan dira, dudarik gabe.

Hots, kultura zabal bat ematen dio Joseba Leturiari Txillardegik (8): modernoa, baita ere garaikidea, eta unibertsala, nahiz Europa mailakoa den batez ere. Baina, oroit gaitezten, gerla ondoko urte haien giro intelektualean, eredu «unibertsaltzat» hartua zela orduko kultura europearra, dekolonozazio prosezua hastekoa baitzen oraindik. Zer nahi gisaz, ezaugarri horiek aintzinatzean haustura bat markatzen zuen Txillardegik orduko euskal literatura gehientsuan agertzen ziren tokian tokiko erreferentziekin, Jon Mirande bezalako idazle baztertu batzu salbuespentzat hartzen badira. Segur, Orixe, Jokin Zaitegi eta Andima Ibinagabeitia bezalako idazleengan maila eta ospe handiko autore asko agertzen zen, baina gehienak klasikoak ziren, mundu greko-latinoari lotuak (Agustin, Platon, Virgilio eta Ovidius, etb.). Beraz, Txillardegik *Leturia*-n argitan ematen duen kultura, ez da batere ohizkoa orduko euskal letretan.

3.3. Garai bereko beste idazlanak

Hautu horiek ez dira kasualitatez eginak edo liburu baten girotzeko doi-doiak. Txillardegik, *Leturia*-tik kanpo ere erakusten ditu aukera horiek, batez ere garai berean argitaratzen dituen artikulua eta idazlanetan. Bospasei lan badira orotara, *Egan* eta *Euzko gogoa* aldizkarietan publikatuak.

***Egan* aldizkarian**

1957.ean, sorkuntza lan batzu aurkeztu zituen: *Orangutanen ugartea* ipuina adibidez, zientzia-fikzioa eta fantastikoaren artean dagoena; biak genero «deitoragarriak» Orixerentzat, hain segur. Baina azterketa eta saiakera sailetan argitaratutako lanetan zituen batez ere orduko euskal kulturaren kaltekor eta kutsakor bezala ager zitezkeen erreferentziak erabiltzen, hala nola *Unamuno eragille* (1957) deitu idazlanean: «Egiazko existentzialista degu.»

1960.ean, Lekuko *bikain bat il da*, artikulua bat Camus hil berriaren ohoretan; zeinetan Beauvoir, Camus, Gide, Heidegger, Sartre, eta beste idazle batzu xeheki aipatzen baititu.

***Euzko Gogoa* aldizkarian**

1957: «Taupadak» deitu artikulua, adibidez: hartan ere, Camus, Gide, Sartre, eta maila bereko idazle kanpotarren erreferentziak erabiltzen.

(8) Liburuan dauden erreferentziak xeheki bilduak izan dira *Leturia*-ri buruz egin izan den azterketa bakarretarik batean: *Txillardegik eta Saizarbitoriaren nobelagintza*, I.Sarasola, 1975.

Camus-en ohoretan idatzi zuen artikuluan, bere burua aurkeztu zuen existentzialisten irakurle «goiztiar» bezala («goiztiar» euskal eremuan noski), anekdota ttipi baten bidez:

1951 urtean, ni Bilbo'n nengoelarik, oso ots andia atera zuen Camus'en liburu berri batek: «Jaikitako Gizona» (9). Eta, nere aitari –Paris'era baitzijoan egun aietan– ekartzeko eskatu nion. Paris'ko liburu-denda batean sartu omen zan ba nere aita, saio famatu horren eskean; eta dendariak galdetu omen zion:

–Eta, zeinatzako nai duzu?

Neure semearentzat.

Zenbat urte ditu?

Ogei ta bi.

Ba... Etzenioke eraman bear... Badakizu: Camus ori esistenzialista zoro eta lizun oietako bat da; danetan bildurgarriena omen da. Beraz, zeuk ikus.

Lekuko bikain bat il da, Txillardegi, **Egan**, 1960.

Besteak beste, omen handiko pentsalari eta idazle progresistak dira orduan aipatu zituenak. Baina, denbora berean, gogoratu behar da horien artean, existentzialistak bazirela (Camus, adibidez) eta garai hartan «erre usaina» zuten beste izen batzu, hala nola André Gide. Eta, noski horiek zituen gogoan Orixek idazten zuelarik Peru Leartzak (eta Joseba Leturiak berdin) irakurketa gaiztoak eta kutsakorrak zituela.

* * *

Konklusio gisa: Euskal literaturaren historiografiari begira

Aztertu dugun «haustura»-ren kontzeptua *Leturia*-ri lotua da haste-hastetik. Ordutik hona, behin eta berriro aipatua izan da liburua aurkezterakoan, euskal literaturaren aztertzaileen artean. Ibon Sarasola (10), J.M. Torreal-dai (11), Iñaki Aldekoa (12), besteak beste, bat datoz hausturaren gaiari buruz. Kritikari horietan, norik berak, alderdi bat edo beste azpimarratuko du berritasunen artean: Jon Kortazar (13)-ek kontaketa berriztapena aipatzen du *Euskal Literatura XX.garren mendean* liburuan; Mari-Jo Olaziregik (14) bere aldetik «bibliotekaren presentzia» Leturiaren erreferentzietan eta, K. Otegi-

(9) *L'Homme révolté*, Albert Camus, 1951.

(10) Ibon Sarasola, *Euskal literaturaren historia*, Lur, 1971.

(11) J.M. Torreal-dai, *Euskal idazleak gaur*, Jakin, 1977. *Euskal kultura gaur*, Jakin, 1997.

(12) Iñaki Aldekoa, *Mendebaldea eta narrazio-gintza*, Erein, 1998.

(13) Jon Kortazar, *Euskal Literatura XX.garren mendean*, Prames, 2003.

(14) M.J. Olaziregi, *Euskal eleberraren historia*, Labayru, 2002

ren (15) ekarpena kontuan hartuz, Leturia protagonistaren alde gatazkatsua. Oro har, denek xehetasun eta berezitasunen artean, aurreko idazlan literarioekin *Leturia*-k ekarri zuen aldaketa nabaritzen dute.

«Haustura»-ren kontzeptua guztiz erabilia da mendebaldeko kulturetan, XIX.garren mendetik hona. Literaturaren historian eragin handia badu hausturak belaunaldien arteko ezberdintasuna edo mugimendu literarioen arteko bereizketaren erakusteko. Sortzaileek berek gogotik baliatzen dute tematika hori, nahi dutelarik beren sorkuntza mota edo beren teorien alde berria preziazarazi. Adibide bat ematekotan, aipa dezagun XX.garren mendeko bi gerla nagusien artean Pariseko Surrealistek apailatu zituzten eskandalo guziz aipatuak. «Avant-garde» bezala agertu nahi dutenek hautsi behar dute aurrekoekin, «autoritate»-ekin, arrabots handiko ekitaldi eskandalagarriak antolatuz, manifestoak eta panfletoak argitaratuz. Horrela, berritzearen eragile bezala agertzen dira «autoproklamazio» horren bitartez, eta beren errolean konfirmaturik aurkitzen dira, «idazle zahar konsagratu»erasotuek ihardesten dutelarik.

Europako kultura garatuetan arrunta izanik ere, «hausturaren gaia» ez zen batere erabilia bigarren gerla osteko euskal kulturari eta are gutiago literaturaren eremuan. Hausturari kontra jartzen ohi zaion kontzeptuari, jarraipenari, ematen zitzaion lehentasuna Euskaldunen artean. *Leturiaren egunkari ezkutua* aitzindari izan da, sail horretan ere, euskal literaturaren historiografiari begira.

(15) Karlos Otegi, *Pertsonaia euskal nobelagintzan*, Mensajero, 1976.